

מחקר במוקד 3

07/04/2024

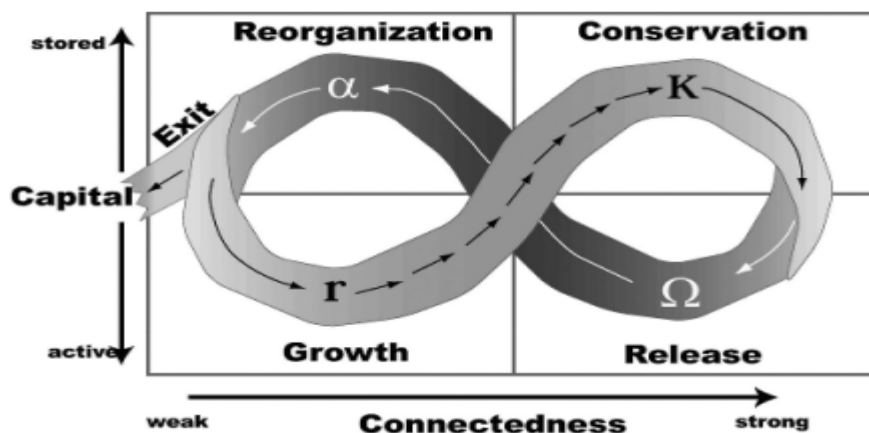
הקשר בין הון חברתי לחוסן קהילתי והדרכים לקדם בחברה הישראלית אל מול מלחמת "חרבות ברזל"

"מחקר במוקד" הקודם עסק בהון החברתי. "מחקר במוקד" זה עוסק בחוסן קהילתי והקשר בינו לבין ההון החברתי. בנוסף, יוצגו משמעויות ויישומים מרכזיים של חיזוק ההון החברתי והחוסן הקהילתי לנוכח מלחמת "חרבות ברזל".

חוסן – הגדרה

מקור המונח חוסן (Resilience) טמון במונח *resi-lire* בשפה הלטינית, שמשמעותו "לחזור לאחור" (Davoudi, et al, 2012). מדענים בתחום הפיזיקה השתמשו לראשונה במונח "חוסן" כדי לציין את המאפיינים של קפיץ החוזר לאחור ולתאר את יציבותם של חומרים העמידים בפני זעזועים חיצוניים. התפתחות משמעותית של המונח חוסן מיוחסת לאקולוג הולנדי קרופורד סטנלי הולינג (Crawford Stanley Holling), אשר הרחיב את משמעותו של החוסן מעבר לתחום הפיזיקה לתחום האקולוגיה במאמר שפרסם בשנת 1973 תחת הכותרת "חוסן ויציבות של מערכות אקולוגיות" (Resilience and Stability of Ecological Systems). הולינג מבחין בין המשמעות ה"מסורתית" של חוסן (Engineering resilience) - הזמן שלוקח למערכת לחזור לאיזון אחרי זעזוע או הפרעה - לבין המשמעות החדשה והמורחבת של חוסן (Ecological resilience) - היכולת של מערכת להישאר מגובשת ושומרת על לכידות פנימית גם בזמן שהיא עוברת הפרעות קיצוניות (Walker, & Cooper, 2011). ההגדרה של חוסן הורחבה ועודכנה פעם נוספת על ידי הולינג שטען שניתן לראות את הדינמיקה במערכות סוציו-אקולוגיות כהשתנות מעגלית ולא לינארית. האיור הבא המתאר את ארבעת שלבי התיפקוד של מערכת אקולוגית וזרימת האירועים ביניהם:

איור 1: ארבעת שלבי התיפקוד של מערכת אקולוגית לפי הולינג

Walker, J., & Cooper, M. (2011). Genealogies of resilience: From systems ecology to the political economy of crisis adaptation. *Security Dialogue*.42 (2), 143-160

בשונה מהגישה הקלאסית לחוסן חברתי-אקולוגי שהתמקדה בשני שלבים: התפתחות מהירה (rapid successional) ובעקבותיה שימור מצב ושיווי משקל (K - conservation phase of stable equilibrium), על פי גישת החוסן של הולינג, לאחר שני שלבים אלה מגיעים תמיד קריסה (Ω -collapse) ואחריה ארגון מחדש המוביל לצמיחה מחודשת (α). כפי שנראה באיור, המעבר בין השלבים מביא לידי ביטוי את מצב ההון (capital) ואת מידת הקשר (connectedness) בין המרכיבים השונים השולטים במערכת.

במהלך העשורים האחרונים התרחב משמעותית השימוש במונח חוסן לתחומי מדעי החברה והמדיניות הציבורית, כאשר איומים גלובליים כמו משברים כלכליים, שינויי אקלים ופיגועי טרור מיקדו את תשומת הלב של האקדמיה, אנשי המקצוע וקובעי המדיניות לניתוח יכולות ההכלה וההתמודדות של מערכות חברתיות אל מול מצבי משבר (MacKinnon, & Derickson, 2013). במדעי החברה נעשה שימוש במונח חוסן לתאור יכולות התמודדות ושיקום של הפרט, הקהילה ואף המדינה (Norris, et al, 2008). במסמך זה אנו מתמקדים בחוסן שברמת הקהילה, קרי – חוזקה של הקהילה ויכולותיה להתמודד עם משברים ולהשתקם אחריהם. יש לציין שחוסן הוא מצב קיים בשגרה, אך חשיבותו הגדולה היא ביכולת התפקוד של המערכת במצבי משבר וחירום, ובפרט ברמת הקהילה. ואכן, מחקרים שונים מצאו קשר חיובי בין חוסן קהילתי לבין התאוששות מאסון (Aldrich, 2017, ; Aldrich, & Meyer, 2015).

חוסן קהילתי

נוריס ועמיתיה (Norris, et al, 2008) פיתחו את אחת ההגדרות הרווחות בספרות לחוסן הקהילתי ועל-פיה מדובר במכלול יכולות משותפות של הקהילה, המאפשרות לשפר את התפקוד וההסתגלות שלה לאחר זעזוע שחוותה. הם מדגישים את מרכיב ה**הסתגלות** בחוסן הקהילתי (התהליך) ולא רק את היכולת להגיע לתוצאה מסויימת. אולדריץ' הגדיר חוסן קהילתי באופן דומה, כ"יכולת הקולקטיבית של אזור או שכונה להתנהל באופן אפקטיבי בזמני לחץ ולהתארגן מחדש לאחר אסון, תוך עשייה קולקטיבית ושיתופי-פעולה" (Aldrich, & Meyer, 2015) עמ' 255).

מאז תחילת המאה ה-21 הפך המושג "חוסן קהילתי" מתיאוריה - לאסטרטגיה יישומית בתחומים של היערכות לחירום, התמודדות עם משברים וביטחון לאומי. כך, המועצה לביטחון לאומי של ארצות-הברית הגדירה רשמית את קידום החוסן הקהילתי כאסטרטגיה המרכזית בתחום היערכות למצבי חירום (Walker, & Cooper, 2011). גם יעדי האו"ם לפיתוח בר-קיימא אשר נקבעו בשנת 2015, הגדירו את פיתוח החוסן העירוני כאחת המטרות האסטרטגיות למיקוד הפעילות ברמה העולמית עד שנת 2030 (Terblanche, De Sousa, & Van Niekerk, 2022).

הקשר בין הון חברתי לבין חוסן קהילתי

נוריס ועמיתיה (Norris, et al, 2008) מונים שני מרכיבים מרכזיים של הון חברתי, אשר עשויים להעצים את החוסן הקהילתי:

1. תמיכה חברתית - אינטראקציה חברתית המספקת תמיכה ועזרה לחברי הקהילה ומחברת אותם לרשת של אינטראקציה חברתית מעצימה, תומכת וזמינה, תוך הבחנה בין תמיכה המתקבלת בפועל (Received support) לבין תמיכה נתפסת (Perceived support). תמיכה חברתית הינה אפקטיבית במיוחד כאשר היא הדדית. לעומת זאת, היות האדם רק בצד המקבל עלול להביאו להערכה עצמית נמוכה ואילו היות האדם רק בצד של הנותן עלול להביאו למצב של דחק ועומס-יתר.

2. מעורבות אזרחית, הכוללת אפשרויות השתתפות מגוונות, ההולמת את תחומי העניין, העדפותיהם ויעדיהם של אנשים, תוך העצמתם הן כפרטים והן כקהילה.

משמעויות ויישומים מרכזיים של חיזוק ההון החברתי והחוסן הקהילתי לנוכח מלחמת "חרבות ברזל"

מלחמת "חרבות ברזל" גרמה לטלטלה משמעותית עבור החברה הישראלית, ויצרה אתגרים מתמשכים בהקשרים הביטחוניים, החברתיים, הפסיכו-סוציאליים, הכלכליים, ועוד. רבים מהאתגרים באים לידי ביטוי ברמת הקהילה, ונראה כי חיזוק ההון החברתי ודרכו גם את החוסן הקהילתי לאורך המלחמה ולאחריה, יוכלו לתרום תרומה משמעותית להתמודדות אפקטיבית של החברה הישראלית עם האתגרים הניצבים בפניה. להלן כמה דוגמאות ממאמרו של דניאל אלדריץ' (Aldrich, 2017):

- הון חברתי מרחיב את אפשרויות העזרה לפרט כתוצאה מחיבור הפרט לקולקטיב והרחבת מעגלי ההיכרות.
- לקהילות עם הון חברתי מפותח קל יותר להגדיר במדויק את צרכיהן לאחר אסון ולדרוש אותם מספקי משאבים כמו, למשל, משרדי הממשלה. לדוגמה, לאחר סופת ההוריקן קתרינה אנשי הקהילה הווייטנאמית חזרו לבתיהם והתחילו בשיקום ההריסות, אך תשתיות החשמל והמים טרם חוברו. באמצעות איסוף חתימות מאנשי הקהילה הם הוכיחו לרשויות שחזרו, והתשתיות חוברו מחדש.
- לקהילות חזקות גם קל יותר להסכים על חזון משותף, המקל על תהליך שיקום לטווח הארוך.

דוגמאות לדרכים לחיזוק ההון החברתי:

- **מתן תשומת לב מיוחדת לאוכלוסיות הפגיעות ביותר בקהילה**, אשר עלולות לחוות אתגרים בהתמודדות לאורך זמן וכן לאוכלוסיות עם נגישות מופחתת להון חברתי, כמו אנשים בגיל הזקנה¹.
- יצירת תמריצים ו/או תגמולים בתמורה להתנדבות בקהילה, כגון, התנדבות בבית ספר, בצוותי חירום יישוביים או שכונתיים, כיתות כוננות וכל יוזמה קהילתית אחרת.
- מפגשים חברתיים יכולים להעצים את האמון ההדדי ואת הלכידות החברתית – דבר החיוני בשגרה וביתר שאת בחירום.
- תכנון עירוני היוצר מרחבים משותפים בהם אנשים יכולים להפגש פנים אל פנים וכך ליצור הון חברתי באופן המותאם לייחודיות הסביבה המקומית ותוך רגישות תרבותית.
- הגברת השילוביות בין כלל הקבוצות בקהילה ווידוא העברת מידע בצורה אפקטיבית, לדוגמה:
  - מינוי נציגים לכל איזור שיהיו אחראיים לאיסוף ולהצלבת המידע המגיע מרשויות החירום וההצלה בזמן אמת – מינוי שיעשה מראש ורלוונטי אף ביתר שאת למקרה של החמרת מצב המלחמה ויכול לסייע מאוד לגורמים הרשמיים במצב שבו היקף הצרכים עולה משמעותית על היקף המענים הקיימים. כך למשל, בטרם פרוץ סופת ההוריקן קתרינה, פעלה הקהילה הווייטנאמית בניו אורלינס על מנת להוציא את אנשי הקהילה מאיזורים המועדים לפגיעה וכאשר התאפשר להיכנס למקום האסון, הם הסתובבו עם מצלמות ומחשבים ניידים ושידרו תמונות מאנשים שנשארו מנותקים מאחור לקרובי משפחתם שדאגו לשלום יקיריהם.
  - יצירת פלטפורמות דיגיטליות ברשתות החברתיות יכולה להיות אפקטיבית בשעת חירום לשיתוף מידע חיוני ולהמשך החזקת ההון החברתי הקיים.

¹ לדוגמה, אלדריץ' הראה שבמיזם שיצא לפועל בקהילות היהודיות בדרום פלורידה ולואיזיאנה, איזורים החשופים לסופות הוריקן, יצרו רשימת אנשי קשר לשעת חירום, אליה נרשמו אנשים בגיל הזקנה שבאמצעותה יכלו ליצור איתם קשר מיד עם פרוץ הסופה ולבדוק האם הם זקוקים לעזרה. בנוסף, במחקר של קלינברג (Klinenberg, 2003) בעקבות גל החום שהיה בשיקגו בשנת 1995 נמצא כי אנשים בגיל הזקנה ואנשים שחיו בבדידות היו בסיכון גבוה יותר למות.

- Aldrich, D.P. (2017). The Importance of Social Capital in Building Community Resilience. In: Yan, W., Galloway, W. (eds) *Rethinking Resilience, Adaptation and Transformation in a Time of Change*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-50171-0_23
- Aldrich, D. P., & Meyer, M. A. (2015). Social Capital and Community Resilience. *American Behavioral Scientist*, 59(2), 254-269 <https://doi.org/10.1177/0002764214550299>
- Davoudi, S., Shaw, K., Haider, L. J., Quinlan, A. E., Peterson, G. D., Wilkinson, C., Fünfgeld, H., McEvoy, D., Porter, L., & Davoudi, S. (2012). Resilience: a bridging concept or a dead end? "Reframing" resilience: challenges for planning theory and practice interacting traps: resilience assessment of a pasture management system in Northern Afghanistan urban resilience: what does it mean in planning practice? Resilience as a useful concept for climate change adaptation? The politics of resilience for planning: a cautionary note: edited by Simin Davoudi and Libby Porter. *Planning theory & practice*, 13(2), 299-333.
- Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual review of ecology and systematics*, 4(1), 1-23.
- MacKinnon, D., & Derickson, K. D. (2013). From resilience to resourcefulness: A critique of resilience policy and activism. *Progress in human geography*, 37(2), 253-270.
- Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American journal of community psychology*, 41, 127-150.
- Terblanche, T., De Sousa, L. O., & Van Niekerk, D. (2022). Disaster resilience framework indicators for a city's disaster resilience planning strategy. *Jàmbá-Journal of Disaster Risk Studies*, 14(1), 1264.
- Walker, J., & Cooper, M. (2011). Genealogies of resilience: From systems ecology to the political economy of crisis adaptation. *Security dialogue* 42(2),143-160

muchanut@hevra.haifa.ac.il: לתגובות והערות